

NARTYJSKIE OPOWIEŚCI
POTOMKÓW SARMATÓW
Z OSETII

NARTYJSKIE OPOWIEŚCI
POTOMKÓW SARMATÓW
Z OSETII

Nartyjskie opowieści potomków Sarmatów z Osetii

**Opracowali
Kinga Paraskiewicz i Andrzej Pisowicz**

**Przetłumaczył z języka rosyjskiego
Stanisław Ulaszek**

Kraków 2023

Kinga Paraskiewicz
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
ID <https://orcid.org/0000-0003-2661-031X>
✉ kinga.paraskiewicz@uj.edu.pl

Andrzej Pisowicz
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
ID <https://orcid.org/0000-0002-9835-416X>
✉ astpiesowicz@uj.edu.pl

© Copyright for the Polish edition by Kinga Paraskiewicz & Andrzej Pisowicz, 2023
Tekst na podstawie rosyjskojęzycznego wydania *Осетинские нартские сказания*
(Москва–Владикавказ 2017)

© Copyright for the Polish translation by Stanisław Ulaszek, 2023

Recenzent: prof. dr hab. Leszek Bednarczuk
Opracowanie redakcyjne: Agnieszka Sabak
Projekt okładki: Marta Jaszczuk

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

Ilustracje zamieszczone na tylnej stronie okładki, przedstawiające cztery postaci z osetyjskiego eposu ludowego o legendarnych Nartach (Dzerassa, Chamyc, Soslan, Syrdon), zostały zaczerpnięte z encyklopedycznej publikacji Kazbeka Czelechsatego (Казбек Челехсаты, *Осетия и осетины*, Дзау–Владикавказ–Санкт-Петербург 2009, s. 189-192)

ISBN 978-83-8138-883-2 (druk)
ISBN 978-83-8138-884-9 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381388849>

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

To właśnie wśród Osetyjczyków, jak też po części wśród ich dalekich przodków, formowało się jądro nartyjskiego eposu oraz postacie jego głównych bohaterów...

Kimże w swej rzeczywistej historycznej ojczyźnie są dawni Nartowie dla dzisiejszych Osetyjczyków, będących ich najbliższymi potomkami i sukcesorami? Są legendarnymi, żyjącymi w odległej przeszłości, ale wciąż im drogimi i bliskimi przodkami, herosami, wojownikami...

Georges Dumézil

❁ Spis treści ❁

Wstęp.....	11
Historia spisania i przekładów eposu o Nartach na inne języki	13
NARTYJSKIE OPOWIEŚCI POTOMKÓW SARMATÓW Z OSETH	25
UARCHAG I JEGO SYNOWIE	27
Narodziny Achsara i Achsartaga	27
Jabłko Nartów.....	29
Prześliczna Dzerassa	31
Śmierć Achsara i Achsartaga.....	33
Narodziny Uryzmaga i Chamycy	36
Jak Uryzmag i Chamyc odnaleźli swojego dziadka	37
Narodziny Satany	40
SATANA I URYZMAG.....	43
Jak Satana została żoną Uryzmaga	43
Jak Uryzmag rozwodził się z Sataną.....	46
Bezimienny syn Uryzmaga.....	47
Uryzmag i Koślawy Uaig.....	59
Ostatnia wyprawa Uryzmaga	64
Jak pojawiło się piwo.....	69
SOSLAN.....	71
Narodziny Soslana i jego hartowanie.....	71
Czym mieszkańcy niebios obdarowali Soslana	74
Soslan poszukuje kogoś silniejszego od siebie.....	76
Soslan i człowiek z kraju Gum	80

SPIS TREŚCI

Soslan i synowie Etara	84
Jak Soslan i Syrdon stali się wrogami	95
Jak Soslan pojął Bedochę za żonę	96
Jak Soslan uratował Satanę wrzuconą do Jeziora Piekielnego	103
Jak Soslan ożenił się z Koser	107
Soslan w Kraju Martwych	110
Śmierć Soslana	130
 SYRDON	 145
Narodziny Syrdona	145
Łupieska wyprawa Nartów	146
Skąd się wziął <i>fandyr</i>	154
Jak Syrdon znowu oszukał Nartów	159
Jak Syrdon oszukał <i>uaigów</i>	160
Jak Syrdon wyprawił stypę po zmarłych krewniakach	162
Jak Syrdon oddawał dług	163
Kto kogo oszukał	164
Syrdon po śmierci	165
 CHAMYC I BATRADZ	 167
Jak Chamyc się ożenił	167
Narodziny Batradza	173
Jak Batradza wywabiono z morza	174
Zabawy małego Batradza	175
Batradz, syn Chamyca, i Arachcau, syn Dedenaga	179
Batradz i Uaig z pstrokatą brodą	181
Jak Batradz się zahartował	184
Jak Batradz uratował Uryzmaga	185
Batradz i Tychyfyr Mukara	188
Batradz i zarozumiały syn <i>uaiga</i> Afsarona	193
Jak koślawy <i>uaig</i> Afsaron zemścił się na Nartach	196
Jak Batradz ocalił znamienitych Nartów	198
Jak Batradz uratował Soslana	199
Batradz i <i>aldar</i>	202
Jak Batradz zdobył twierdzę Chyzu	203
Batradz i nartyjska czasza Uacamonga	204
Ożenek Batradza albo weselny taniec Nartów	206
Jak Batradz złożył skórę <i>dzuarowi</i> Nartów	216
Zebranie Nartów albo spór o to, który z nich jest najlepszy	218

SPIS TREŚCI

Śmierć Chamyca	222
Jak Batradz pomścił śmierć ojca	224
Śmierć Batradza	233
ACAMAZ	237
Acamaz i <i>aldar</i> Mysyru	237
Acamaz i przepiękna Agunda	245
OPOWIEŚCI ODRĘBNE	257
Komu przypadła skóra czarnej lisicy	257
Achsartagatowie i Boratowie – krewniacy	264
Nartowie i wielki czerep <i>uaiga</i>	270
Ajsana	272
Syn Satany	278
Nart Sybalc, syn Uarchtanaga	284
Totradz i Soslan	289
Mocarny Arachcau, syn Bedzenaga	298
Sauuaj	308
Uastyrdzi i Nart Margudz Beznosy	321
Zmierch Nartów	330
Uwagi redakcji osetyjskiej	333
Drzewo genealogiczne głównych postaci nartyjskiego eposu	336
Bibliografia	337
Wykaz skrótów bibliograficznych	337
Bibliografia	337
Indeksy	341
Indeks postaci	341
Indeks wyrazów obcych (głównie osetyjskich)	343
Indeks nazw geograficznych (prawdziwych i fikcyjnych)	344
Indeks zwierząt i roślin noszących indywidualne imię	344

❁ Wstęp ❁

Osetyjczycy, dawniej w Polsce zwani także Osetyńcami, są narodem irańskiego (w szerokim sensie) pochodzenia, który można by określić terminem: „Irańczycy, którzy nigdy nie dotarli do Iranu”.

Bo, faktycznie, w starożytności plemiona indoirañskie zwane „aryjskimi” zamieszkiwały pierwotnie tereny południowo-wschodnich kresów Europy. Z czasem większość z nich przesiedliła się na południe, na tereny nazwane później Iranem (od etnonimu: Aria) i Indiami. A takie plemiona irańskie jak m.in. Scytowie i Sarmaci, a później Alanowie, pozostali w południowo-wschodniej Europie. Śladem ich obecności są do dziś nazwy rzek: Dunaj (w Polsce: Dunajec), Dniestr, Dniepr, Doniec, Don. W języku Osetyjczyków, potomków Scytów, Sarmatów i Alanów, wyraz *don* do dziś oznacza po prostu „wodę”.

Przodkowie Osetyjczyków, znani w połowie IV wieku ery chrześcijańskiej jako Alanowie (kontynuacja etnonimu: Aria), zostali zaatakowani od wschodu przez groźnych najeźdźców, Hunów, i ulegli rozproszeniu. Jedni ruszyli na zachód, zasymilowali się z miejscową ludnością i zostawili tylko ślad w postaci francuskiego imienia męskiego Alain (czyli pierwotnie: Aryjczyk). Inni skierowali się na południe, w stronę gór Kaukazu, gdzie znaleźli schronienie w dolinie rzeki Terek (wpadającej do Morza Kaspijskiego).

Tam zachowali swój język, w dość odległy sposób spokrewniony z głównym językiem irańskim – perskim (nazwa własna: *fârsî*), i tożsamość etniczną pięknie wtopioną w bogaty archaiczny folklor. Głównym zbiorem jego tekstów są „opowieści nartyjskie”, których nazwa nawiązuje do legendarnego ludu Nartów. Z rosyjskiego przekładu tego dzieła (wydanego w 2017 roku w stolicy Republiki Północnej Osetii – Alanii, Władysławka) tłumaczenia na język polski dokonał gdański rusycysta, dr Stanisław Ułaszek. Do przypisów redakcji rosyjskiej swoje uzupełnienia dołożył niżej podpisany, iranista i armenista.

prof. dr hab. Andrzej Pisowicz

❁ Historia spisania i przekładów eposu o Nartach na inne języki ❁

Oddając do rąk czytelnika pierwszy polski przekład osetyjskich legend, nie sposób nie przypomnieć historii ich spisania, opracowań i przekładów na języki obce, dzięki czemu zyskały one międzynarodową sławę^I. Początkowo opowieści te były zapisywane zarówno w języku osetyjskim, jak i rosyjskim, stąd podstawą wielu tłumaczeń jest właśnie wersja rosyjska. Jak dotąd opowieści o Nartach zostały przetłumaczone na niemiecki, francuski, angielski, włoski, turecki, gruziński, perski, ukraiński, a nawet słowacki. Liczne zagraniczne wydania przekładów osetyjskiej epopei heroicznej świadczą o sporym zainteresowaniu światowej społeczności naukowej zabytkami kultury duchowej ludów Kaukazu. Podstawą polskiego przekładu jest także tłumaczenie rosyjskie *Осетинские нартские сказания* [*Osetyjskie opowieści o Nartach*] wydane po raz pierwszy w 1947 roku we Władykaukazie, pióra pisarza i krytyka literackiego Jurija Libiedinskiego (1898–1959).

Pierwsze informacje na temat legend o osetyjskich bohaterach w Europie pojawiły się pod koniec XVIII wieku. W 1796 roku w III tomie serii „Neue Nordische Beiträge zur physikalischen und geographischen Erd- und Völkerbeschreibung”, redagowanym przez słynnego zoologa i botanika Petera S. Pallas (1741–1811), oficer armii rosyjskiej Leontij L. Steder opublikował swój dziennik podróży z granicznej twierdzy Mozdok w głąb Kaukazu w 1781 roku^{II}. Relacjonuje on, że Osetyjczycy zamieszkujący w wąwozie Digor znają starożytne legendy, które on nazywa „sagami”, a ich bohaterów „rycerzami”:

^I Więcej na ten temat zob. Л.К. Гостиева, *Из истории записи и публикации осетинского нартовского эпоса в дореволюционный период*, „Нартоведение в XXI веке: современные парадигмы и интерпретации: Сборник научных трудов”, Сев.-Осет. ин-т гум. и соц. исслед. им. В.И. Абаева, Владикавказ 2017; И.С. Хугаев, *Вторая жизнь нартов и даредзанов: очерк русскоязычных стихотворных переводов и обработок из осетинского народного эпоса*, „Полилингвальность и транскультурные практики” 2022, nr 2 (19), s. 193-212.

^{II} L.L. Steder, *Tagebuch einer Reise, die im Jahr 1781 von der Grenzfestung Mosdok nach dem innern Caucasus unternommen worden*, „Neue Nordische Beiträge”, t. 3, Sankt-Petersburg–Leipzig 1796.

Zanim przejdę dalej, aby dokładniej wyjaśnić spory na temat Digorów, zatrzymam się trochę nad ich historią, którą poznałem dzięki ich sagom. [...] Początkowo żyli oni całkowicie jako wolni ludzie, ich przywódcami zaś byli rycerze, których sami wybierali spośród siebie. Oni byli ich obrońcami i sędziami. Utrzymywano ich dobrowolnie, bez ustalonych obowiązków i prawa dziedziczenia. Ich zasługi dawały im przewagę nad innymi, a dobra sława ją wzmacniała. Ostatni i jednocześnie najsłynniejszy rycerz był opiewany przez górali w pieśniach jako bohater^{III}. Jego grób, znajdujący się u źródła rzeki Garniske [prawy dopływ Urup – K.P.] w wąskim wąwozie prowadzącym w kierunku Wielkiego Digoru, jest nadal czczony, wokół niego (ludzie) wtykają zielone gałęzie i składają ofiary^{IV}.

Na początku XIX wieku o istnieniu heroicznej epopei wśród Osetyjczyków wspominał też niemiecki orientalista i podróżnik Julius Klaproth (1783–1835). W pierwszym wydaniu swego dziennika *Reise in den Kaukasus und nach Georgien. Unternommen in den Jahren 1807 und 1808* (Halle–Berlin 1812–1814) przytoczył krótką historię o zdobyciu twierdzy Uarp przez słynnego bohatera Osetyjczyków Batradza, syna Chamyca:

Nad tą rzeką [Urup – lewy dopływ Kubania, K.P.] wydaje się, że znajdowała się stara forteca, która w heroicznych sagach osetyjskich nazywała się *Uarp-fidar* (twierdza Uarp). Leżała ona trzy dni drogi za wielką Kabardą i została zdobyta w cudowny sposób przez jej bohatera Batradza (Bahhterasa), syna Chamyca (Chammisa) [...]. Choć jest to historia bajeczna, można założyć, że Osetyjczycy kiedyś zdobyli tę fortecę, co świadczy o ich ekspansji na zachód^V.

We francuskim wydaniu swojego dziennika, wydanego jedenaście lat później w Paryżu, J. Klaproth wymienia też inne imiona bohaterów słynnego eposu:

Imiona głównych bohaterów Osetyjczyków, których celebrują w swoich pieśniach, a których osiągnięcia służą im jako przykład, są następujące: Ahmed, Arslan-beg, Aïtekko, Amistala, Amour-khan, Bahhterasa [Batradz], Baghir, Bauto, Barisba, Bekbi, Khammits [Chamyc], Doudarouk, Dewlet, Djanchek, Ghewis, Goutchi, Gazi, Ilad, Kazi, Karadjai, Mambéd, Missaost, Maxim, Mirza-beg, Merouka, Nasseran [Naszran], Sossirreko [Sozeriko], Soslan, Tezbi, Tewo, Tchanzé^{VI}.

^{III} Rosyjscy badacze wskazują na wieś Macuta w wąwozie Digorskim (Republika Północnej Osetii–Alanii), gdzie znajdował się kryty dachem kurhan uważany za grób Narta Soslana. Zob. Л.К. Гостиева, *Из истории записи и публикации осетинского нартовского эпоса в дореволюционный период*, „Нартоведение в XXI веке: современные парадигмы и интерпретации: Сборник научных трудов”, Сев.-Осет. ин-т гум. и соц. исслед. им. В.И. Абаева, Владикавказ 2017, s. 5.

^{IV} Л.Л. Штедер, *Дневник путешествия из пограничной крепости Моздок во внутренние местности Кавказа, предпринятого в 1781 году*, сост. Г.И. Цибиров, Владикавказ 2016, s. 109–110.

^V J. Klaproth, *Reise in den Kaukasus und nach Georgien. Unternommen in den Jahren 1807 und 1808*, Halle–Berlin 1812–1814, s. 443.

^{VI} Idem, *Voyage au mont Caucase et en Géorgie*, t. 2, Paris 1823, s. 274.

Na początku lat 40. XIX wieku w artykule na temat obrzędów religijnych Osetyjczyków i Inguszków fiński językoznawca Anders M. Sjögren (1794–1855), autor *Iron ævzagakhur das ist Ossetische Sprachlehre nebst kurzem Ossetisch-Deutschen und Deutsch-Ossetischen Wörterbuche* (St. Petersburg 1844), pisał tak:

Wśród Osetyjczyków jest wielu gawędziarzy opowiadających o czynach Nartów, którzy żyli w czasach starożytnych [...]. Istnieje wiele legend o różnych rycerzach nartyjskich. Opowiadają je przy każdej okazji, kiedy się spotykają. Obecnie sami gawędziarze nazywają siebie Nartami. Ich groby istnieją nadal w różnych miejscach i chętnie je pokazują^{VII}.

PRZEKŁADY NA JĘZYK ROSYJSKI

Jednym z pionierów wśród badaczy osetyjskiego folkloru i pierwszych kolekcjonerów osetyjskich tekstów kultury był Wasilij A. Corajew (1827–1884), wykładowca języka osetyjskiego w Seminarium Duchownym w Tbilisi, tłumacz wielu religijnych tekstów na język osetyjski, członek komisji redagującej osetyjsko-rosyjski elementarz autorstwa archimandryty Józefa. Zebrane przez niego materiały folklorystyczne (przysłowia, zagadki, baśnie, legendy o Nartach) zostały włączone do książki *Teksty osetyjskie zebrane przez D. Czonkadze i W. Corajewa*, opublikowanej w 1868 roku po rosyjsku przez Antona A. Schiefnera jako dodatek do tomu XIV „Notatek Cesarskiej Akademii Nauk”^{VIII}. Pierwszy z nich składał się zasadniczo z kilku opowieści o Batradzu połączonych przez gawędziarzy w jedną całość^{IX}. W tekstach Corajewa po raz pierwszy pojawia się imię bohatera eposu Syrdona, obdarzonego sprytem, przebiegłością i humorem. Inny tekst zawierał legendę o tym, jak Uryzmag uratował Nartów od głodu, i legendę o jego bezimiennym synu. Corajew jest autorem wszystkich materiałów tam zawartych, z wyjątkiem 123 przysłów zapisanych przez gruzińskiego pisarza D. Czonkadzego i fragmentu

^{VII} А.М. Шёгрэн, *Религиозные обряды осетин, ингушей и их соплеменников при разных случаях*, „Маяк”, Кн. XIII–XIV, Санкт-Петербург 1843, s. 8.

^{VIII} *Осетинские тексты, собранные Дан. Чонкадзе и Вас. Цораяевым*, издал А. Шифнер, Санкт-Петербург: Тип. Имп. Акад. наук, 1868. Приложение к XIV-му тому „Записок Императорской Академии наук”, Anton A. Schiefner (właśc. Franz Anton Schiefner) (1817–1879), profesor Uniwersytetu w Sankt-Petersburgu, przetłumaczył na niemiecki *Pieśń pochwalną dla małego Batradza, syna Chamycy* i opublikował ją w artykule *Ossetische Texte* („Bulletin de l'Académie impériale des sciences de Saint-Petersbourg” 1863, VI, s. 459-470). W tym samym czasopiśmie w 1868 roku Schiefner opublikował w języku francuskim artykuł *Contes et légendes ossètes* z zapisem *Pieśni pochwalnej na cześć Narta Uryzmaga* w języku osetyjskim i jej tłumaczeniem na język niemiecki (*ibidem*, XII, 1868, s. 179-199). Była to pierwsza naukowa publikacja opowieści nartyjskich w języku niemieckim, która wzbudziła zainteresowanie zachodnich badaczy całym ustnym folklorem Osetyjczyków, a zwłaszcza ich eposem.

^{IX} А.Х. Хадикова, *О мифологических истоках и ареальных связях осетинской Нартиады*, „Известия СОИГСИ” 2017, no 24 (63), s. 185-192.

pieśni o Zmartwychwstaniu Chrystusa, której autorem jest ksiądz Aleksey (Akso) Koliew. Teksty dwóch legend nartyjskich: *Pieśń pochwalna dla małego Batradza, syna Chamyca* i *Pieśń pochwalna na cześć Narta Uryzmaga* były pierwszymi tak spójnie opracowanymi i opublikowanymi opowieściami osetyjskimi. Corajew spisywał legendy nartyjskie w wąwozach Osetii Środkowej i Południowej, o czym świadczą niektóre z ich cech leksykalnych. Niestety, nie podał żadnych informacji o narratorach ani o czasie spisывania tekstów. Znaczenie publikacji polegało na tym, że obie legendy, a także teksty folklorystyczne w ogóle, zostały podane w dosłownym zapisie z interlinearnym tłumaczeniem rosyjskim i opatrzone notatkami A.A. Schiefnera. W notatkach szeroko wykorzystano cenne komentarze samego Corajewa, w których jawi się on jako wytrawny językoznawca, folklorysta i etnograf. Wybitny językoznawca-iranista osetyjskiego pochodzenia Wasilij I. Abajew (1900–2001) pisał o nim tak:

Pierwsze wzmianki o opowieściach heroicznych pochodzą z lat 60. ubiegłego wieku. W tym czasie wśród ludów górskich pojawili się przedstawiciele własnej inteligencji. Wśród nich wybitni byli miłośnicy, którzy żywo interesowali się kulturą narodową, a mianowicie twórczością ludową. Wasilij Corajew, Dżantemir i Gacyr Szanajew – to nazwiska pionierów spisывania epickich opowieści w Osetii. Ich bezinteresowna i owocna praca zasługuje na wdzięczną pamięć potomnych. Nie da się właściwie ocenić wagi wykonywanej przez nich pracy, bo to nie ich wyniki naukowe, ale waga i wartość uznania inicjatywy świadczy o tym, jak ludzie tworzą. Wykonali kawał dobrej roboty – przekazując nam najwcześniejszy zapis treści najpopularniejszych eposów nartyjskich^x.

Wspomniani przez Abajewa bracia Szanajewowie także ogromnie przyczynili się do utrwalenia opowieści nartyjskich, choć ich oryginalne zapiski w języku osetyjskim nie zachowały się. W 1871 roku Dżantemir Szanajew (1848–1928) opublikował spisane przez siebie trzy opowieści nartyjskie w tłumaczeniu na język rosyjski^{xi}. Dwa lata później opublikował sześć kolejnych legend^{xii}, a jego brat Gacyr (1825–1880) w 1876 roku trzy opowieści także w języku rosyjskim^{xiii}.

Zbieraniem i spisывaniem legend Osetyjczyków zajmował się również niemiecki etnograf Waldemar B. Pfaff. W opublikowanej po rosyjsku pracy *Podróż przez wąwozy Osetii Północnej* (Tbilisi 1871) zawarł legendy o Batradzu, Satanie i Uryzmagu oraz fragmenty *Podróży Sozyryki do podziemi*^{xiv}.

^x В.И. Абаев, *Нартовский эпос осетин*, [w:] В.И. Абаев, *Избранные труды. Религия, фольклор, литература*, Владикавказ 1990, s. 143. Zob. też: *Настоящий знаток языка в жизни народа*, [w:] „Настоящий знаток языка в жизни народа”, [on-line:] sevosetia.ru – 3 V 2023.

^{xi} Д. Шанаев, *Осетинские народные сказания*, Тифлис 1871, s. 2-37.

^{xii} Idem, *Из осетинских народных сказаний*, Тифлис 1873, s. 1-2.

^{xiii} Idem, *Из осетинских сказаний о Нартах*, Тифлис 1876, s. 1-64.

^{xiv} В.Б. Пфаф, *Путешествие по ущельям Северной Осетии*, Тифлис 1871, s. 163-175.

Nieoceniony wkład w kolekcjonowanie i publikację osetyjskich legend wniósł wybitny filolog, językoznawca i antropolog Wsiewołod F. Miller (1848–1913), który wyznaczył naukowe podejście do redakcyjnego i tekstowego przygotowania dzieł epickich. W pierwszej części swojej fundamentalnej pracy *Etiudy osetyjskie* (Moskwa 1881) (rozdział *Opowieści o Nartach*) zawarł dwanaście legend w języku osetyjskim z rosyjskim tłumaczeniem oraz cennymi komentarzami. W trzeciej części *Etiud osetyjskich* (Moskwa 1887) opublikował legendę o bezimiennym synu Uryzmaga jako przykład języka Osetyjczyków Południowych^{xv}. W 1891 roku, wraz z R.R. von Stackelbergiem, Miller wydał w Petersburgu pięć legend zapisanych w dialekcie digorskim *Fünfossetische Erzählungen im digorischen Dialect* (St.-Petersburg 1891) z niemieckim tłumaczeniem i glosariuszem. Ogromną zasługą tego naukowca było to, że jako pierwszy badacz opowieści osetyjskich opublikował teksty ludowe, w tym legendy nartyjskie, w dialekcie digorskim. Pomocą i wsparciem w tym zakresie służyli wykształceni Osetyjscy-Digorowie: S.W. Kokiew, S.A. Tukajew, I.T. Sobiew, K.S. Gardanow i inni. Prace profesora Millera wzbudziły zainteresowanie młodej osetyjskiej inteligencji epickim dziedzictwem ich narodu. Wielu z nich zaangażowało się w spisywanie i publikowanie osetyjskiej literatury ustnej w różnych czasopismach. Spośród nich należy tu wymienić Aslamurzę B. Kajtmazowa (1866–1926), poetę, pisarza i tłumacza, autora *Zbioru materiałów do opisu miejscowości i plemion Kaukazu*, w którym zamieścił kilka opowieści o Nartach^{xvi}.

Na początku XX wieku literatura osetyjska wzbogaciła się o twórczość dwóch oficerów armii rosyjskiej: niemieckiego barona pochodzenia łotewskiego Waldemora von Uxkulla (1860–1952) i Magometa G. Dadianowa pochodzącego ze wsi Gizel na Kaukazie Północnym. W 1909 roku Dadianow zaprosił barona w swe rodzinne strony. Osetyjscy, ich sposób życia, kultura i tradycje zadziwiły niemieckiego barona i zainspirowały do pisania. Tu stworzył on swe słynne kaukaskie powieści i dramaty, m.in. powieść *Święty Elias z góry Thau* oraz dramat *Gamzat-bek*^{xvii}. Poetycka aranżacja cyklu nartyjskich legend ułożonych w 15 pieśni została opublikowana w osobnej książce pt. *Der Sang von Sosirko dem Narten* (Dresden–Leipzig 1912)^{xviii}.

W 1947 roku ukazał się we Władykaukazie kolejny przekład rosyjski z języka osetyjskiego *Осетинские нартские сказания* [*Osetyjskie opowieści o Nartach*] pióra Jurija Libiedinskiego, który zajmował się studiami nad literaturami narodowymi Północnego Kaukazu i był zaprzyjaźniony z pisarzami kabardyjskimi i osetyjskimi. Kolejne wydanie tego zbioru z 2016 roku pod literacką redakcją Piotra Skosyrjewa, wraz ze słowniczkiem i przypisami Sozyryko Britajewa, stało się podstawą polskiego tłumaczenia, którego autorem jest Stanisław Ulaszek.

^{xv} В.Ф. Миллер, *Осетинские этюды*, I, Москва 1881, s. 14-77; III, Москва 1887, s. 170-174.

^{xvi} А. Кайтмазов, *Сказания о нартах*, „Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа”, Тифлис 1889, nr 7 (2), s. 3-36.

^{xvii} W. von Uxkull, *Kaukasische Novellen*, Berlin 1912.

^{xviii} Idem, *Der Sang von Sosirko dem Narten*, Dresden–Leipzig, 1912; idem, *Kaukasische Novellen*.

❁ Bibliografia ❁

WYKAZ SKRÓTÓW BIBLIOGRAFICZNYCH

- Ab. – Абаев
Kemp. – Kempiański
LH – Dumézil, *Le livre des Héros...*
ONS – *Осетинские нартские сказания* (słowniczek S. Britajewa)

BIBLIOGRAFIA

- Dumézil G., *Le livre des Héros. Légendes sur les Nartes (traduit de l'ossète avec une introduction et des notes)*, Paris 1965 (repr. Paris 1989, *Collection UNESCO d'oeuvres représentatives. Série des langues non russes de l'Union Soviétique: Caucase* 34).
Kempiański A.M., *Encyklopedia mitologii ludów indoeuropejskich*, Warszawa 2001.
Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985.
Абаев В.И., *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, том I–IV, Москва–Ленинград 1958–1989.
Нарты кадджытæ. Ирон адæмы эпос, t. 1, Дзæуджыхъæу 2003.
Осетинские нартские сказания, пер. Ю. Либединский, Москва–Владикавказ 2017.
Осетинско-русский словарь, Составители Б.Б. Бигулаев, К.Е. Гагкаев, Т.А. Гуриев, Н.Х. Кулаев, О.Н. Туаева, Владикавказ 2004.

POZOSTAŁE POZYCJE BIBLIOGRAFICZNE

- Anders M., Sjögren A.M., *Iron ævzagakhur das ist Ossetische Sprachlehre nebst kurzem Ossetisch-Deutschen und Deutsch-Ossetischen Wörterbuche*, Stankt Petersburg 1844.
Baśnie braci Grimm. Baśnie domowe i dziecięce, t. 1-2, przeł. E. Bielicka i M. Tarnowski, Warszawa 1982.
Boyce M., *Zaratusztrianie. Wiara i życie*, przeł. Z. Józefowicz-Czabak, B.J. Korzeniowski, Łódź 1988, *Człowiek i Jego Cywilizacja*.
Čelehsaty K., *Osetiâ i osetiny*, Vladikavkaz–Sankt-Petersburg 2009.
Dirr A., *Kaukasische Märchen*, Jena 1922.

- Dumézil G., *Légendes sur les Nartes*, Paris 1930.
- Dumézil G., *Loki*, Paris 1948.
- Foltz R., *Türkiye’de Osetlerin hayatta kalması*, [on-line:] <https://jinepsgazetesi.com/2023/01/turkiyede-osetlerin-hayatta-kalmasi/>.
- Graves R., *Mity greckie*, przeł. H. Krzeczkowski, Warszawa 1982, *Seria Ceramowska*.
- Herodot, *Dzieje*, przeł. i oprac. S. Hammer, Warszawa 2003.
- Hübschmann H., *Sage und Glaube der Osseten*, „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft” 1887, nr 4 (41), s. 523-576.
- Klaproth J., *Reise in den Kaukasus und nach Georgien. Unternommen in den Jahren 1807 und 1808*, Halle–Berlin 1812-1814.
- Klaproth J., *Voyage au mont Caucase et en Géorgie*, t. 2, Paris 1823.
- Ludy i języki świata*, red. K. Damm, A.A. Mikusińska, Warszawa 2000.
- Osetyjczycy*, Wikipedia, [on-line:] 1 VIII 2018.
- Pamâtniki narodnogo tvorčestva osetin*, Vladikavkaz 1928.
- Schiefner A.A., *Contes et légendes ossètes*, „Bulletin de l’Académie impériale des sciences de Saint-Petersbourg” XII, 1868, s. 179-199.
- Schiefner A.A., *Ossetische Texte*, „Bulletin de l’Académie impériale des sciences de Saint-Petersbourg” 1863, VI, s. 459-470.
- Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900-1921.
- Stachowski S., *Słownik historyczno-etymologiczny turcyzmów w języku polskim*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.
- Steder L.L., *Tagebuch einer Reise, die im Jahr 1781 von der Grenzfestung Mosdok nach dem innern Caucasus unternommen worden*, „Neue Nordische Beiträge”, t. 3, Sankt-Petersburg–Leipzig 1796.
- Takazov H.A., *Russko-osetinskij razgovornik*, Vladikavkaz 1999.
- Uxkull W. von, *Der Sang von Sossirko dem Narten*, Dresden–Leipzig 1912.
- Uxkull W. von, *Kaukasische Novellen*, Berlin 1912.
- Wielki słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1950-1969.
- Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 1-2 (wydanie VII), Warszawa 2001.
- Yükseler K., *Nartlar Asetin Halk Destanı*, Istanbul 1999.
- Z przeszłości Armenii. Legendy, baśnie, opowieści*, wyb. S. Lisicjan, przeł. A. Pisowicz, Warszawa 2014.
- Абаев В.И., *Нартовский эпос осетин*, [w:] В.И. Абаев, *Избранные труды. Религия, фольклор, литература*, Владикавказ 1990, s. 143.
- Гостиева Л.К., *Из истории записи и публикации осетинского нартвовского эпоса в до-революционный период*, „Нартоведение в XXI веке: современные парадигмы и интерпретации: Сборник научных трудов”, Сев.-Осет. ин-т гум. и соц. исслед. им. В.И. Абаева, Владикавказ 2017.
- Дюмезиль Ж., *Скифы и нарты*, сокращенный перевод с французского А.З. Алмазовой Москва 1990.
- Кайтмазов А., *Сказания о нартах*, „Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа”, 1889, nr 7 (2), s. 3-36.
- Миллер В.Ф., *Осетинские этюды*, I, Москва 1881; III, Москва 1887.
- Народы Кавказа*, II, Издательство Академии Наук СССР, Москва 1962.
- Осетинские тексты, собранные Дан. Чонкадзе и Вас. Цораевым*, издал А. Шифнер, Санкт-Петербург: Тип. Имп. Акад. наук, 1868, Приложение к XIV-му тому „Записок Императорской Академии наук”.
- Памятники народного творчества осетин*, Владикавказ 1928.

Mieszkający na północ i na południe od gór Kaukazu Osetyczycy są potomkami starożytnych plemion irańskich: Scytów, Sarmatów i Alanów. Do dziś zachowali język z indoirañskiej podgrupy języków indoeuropejskich. Utrzymuje się u nich również bogata mitologia oparta na tradycji ich legendarnych przodków Nartów. Lud ten składał się z trzech plemion: Achsartagatów, Alagatów i Boratów. Ich indyjskimi odpowiednikami były kasty: wojowników, kapłanów (braminów) i rolników.

W przekazywanej od wieków ustnej tradycji osetyjskiej zachowały się bohaterskie postaci wojowników: Chamyc i Uryzmag (bliźniaczy synowie Achsartaga i Dzerassy), Batradz (syn Chamycy) i Soslan. „Złym geniuszem Nartów”, który ich doprowadzał do wewnętrznych waśni, był Syrdon.

Ciekawe są legendarne powiązania nartyjskich bogów z... chrześcijańskimi świętymi. Na przykład imię Uastyrdzi (niebiańskiego patrona mężczyzn) wywodzi się od św. Jerzego, a Donbettyr (władca podwodnego królestwa mitycznego) to dosłownie Wodny Piotr (don to „woda”, a Bettyr to św. Piotr).

prof. dr hab. Andrzej Pisowicz

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-883-2

9 788381 388832